

– BESZÁMOLÓK –

A SZÓLÁSSZABADSÁG ALAPVONALAI
CÍMŰ KÖTET BEMUTATÓJA

2009. október 15., PPKE JÁK, II. János Pál pápa terem

Tisztelt egybegyűltek!

Köszönöm a megtisztelő érdeklődést, amely könyvem bemutatóját övezi. Hálásan köszönöm Zlinszky János és Révész T. Mihály professzor urak méltató szavait is. Természetesen nem feledhetem, hogy a dicsérő szavak efféle alkalmakkor elsősorban az esemény ünnepélyességének szólnak, így az én dolgom kiszűrni belőlük az esetlegesen valóban komolyan gondolt elismerést. Mindenesetre e szavak marketing szempontból sem jöttek rosszul, hiszen akad még a könyvből a kiadó raktárában néhány eladatlan példány.

Zlinszky professzor úr gyakran szokta idézni Marton Géza találó megjegyzését: „aki fiatalon sokat ír, idős korában sokat szégyenkezik”. Nos bevallom, én nem voltam képes az önmérséklet erényének tanúsítására, és a terjedelmes kötet sokakat vélhetően már pusztán méreteinél fogva elriaszt (ugyanakkor kiválóan alkalmas lehet nehéz bútorok alátámasztására is). Azon elszánt olvasók, akik mégis vállalják kézbevételeit, netalán elolvasását, egy igen izgalmas téma tárgyalásával találkozhatnak az oldalakon.

Thomas Mann azt a gondolatot adja egyik regényében Goethe szájába, hogy: „a sajtó szabadsága csak középszerűséget termel, míg a korlátozás szellemességre kényszerít”. Szellemesnek a magyar sajtó talán csak kisebb részben volt mondható 1989 előtt, mindenesetre a szabadság egycsapásra zúdult ránk a rendszerváltozás váratlanul beköszöntő mámorában. A szabadsággal meg kellett (volna) tanulnunk élni, a jogállam és az alkotmányos demokrácia játékszabályaival társadalmi-politikai szinten gyakorlatilag a nulláról kellett elkezdni az ismerkedést. Ehhez járult hozzá a kor szelleme, illetve nagyon is kézzelfogható materiális valósága, amely a médiavilág folyamatos, rohamtempójú változását hozta magával, és egészében ingatta meg a szólásszabadság, valamint a sajtó- és médiaszabályozás korábban érvényes rendszerét. Kettős présbe került tehát az ifjú magyar köztársaság a jogrendszer e talán méretre kisebb, de a demokratikus államrend működtetése tekintetében elengedhetetlenül fontos szabályhalmaza ügyében.

E preszből aztán annak rendje és módja szerint csak súlyos és nehezen gyógyuló sebekkel szabadulhatott ki jogrendünk, ha egyáltalán a múlt idő használata indokolt e ponton. Ha más nem is, egy dolog remélhetőleg pontosan kiderül e könyvből akkor,

¹ KOLTAY ANDRÁS: *A szólásszabadság alapvonalai – magyar, angol, amerikai és európai összehasonlításban*. Budapest: Századvég, 2009.

amikor majd egyszer, a távoli jövőben egy kíváncsi érdeklődő elmúlt két évtizedünk története után kutakodik (ha lesz még akkor egyáltalán könyvet kézbe fogó ember): a szólásszabadság szűrőjén áteresztve szándékaim szerint benne van elmúlt húsz évünk minden egymás ellenében lefolytatott – jórészt még le sem zárult – harca, iz-zadságos, sokszor meddő és utálkozó küzdelme; gondoljunk csak a média körüli vitákra, a közszereplők bírálhatóságának kérdésére, a gyűlöletbeszéd problematikájára vagy a közerkölcs védelmére.

Sokat változott a világ azóta, hogy jó két évszázaddal ezelőtt aggodalmas, egzisztenciájukat naponta vásárra vivő hírlapszerkesztők folytattak elkeseredett küzdelmet a sajtó szabadságáért, vagy utcasarkokon emelt rögtönzött pódiumokon a bőrükkel játszó agitátorok gyakorolták természet adta, de a jog által el nem, vagy csak alig ismert szólásszabadságukat. Ma az ő véres veritékkel kivívott jogait olyan multinacionális médiavállalkozások is maguknak vindikálják, amelyek szeme előtt aligha lebeg a közösség ügyeiben való megfontolt döntéshozatalhoz történő hozzájárulás nemes célja, aligha repesnek a vágtyól, hogy öntudatos státuszpolgárrá emeljék fogyasztóikat, aligha dolgoznak éjt nappallá téve azon, hogy beköszönjön végre „a discussio kora” (Eötvös József), aligha céljuk, hogy szabadon történjék közvetítésükkel a „társalkodás és gondolatok közlése” (Széchenyi István) és így fejlődjék ki, gyarapodjon, virágozzék a „közértelmesség, közintelligencia” (Szemere Bertalan). Holott rendelkezésére álló eszközeivel e célokat ma leghatékonyabban éppen a tömegmédia tudná elősegíteni.

Olykor nehéz ma már ráismerni, de az internetes tartalomszolgáltató, a helyi érdekű celebjeink karrierjének előmozdításán ügyködő bulvársajtó, vagy éppen Kovi pornófilmproducer ugyanúgy Széchenyi és Kossuth szabadságával él – legfeljebb más célokra használja. A nagy változásban azonban szerencsénkre mindig van valami örök. A közös együttélés alapvető értékei és eszközei szerencsénkre csak lassabban változnak. A médiavilág mozgása ma látszólag fenekestől felfogat mindent, de valójában a változás nem érinti a szólásszabadság és a médiaszabályozás alapvető fundamentumait. Ahogy a könyvbéli érvelésem is mondja: nem médiarevolúció, csak médiaevolúció zajlik.

A szólásszabadság érdekkörében – ha teljesen lecsupasztjuk a kérdést, és egészen az alapjaiig hatolunk le – három egyenrangú, gyakran egymással viaskodó értéket fedezhetünk fel: a szabadság, az emberi méltóság és az emberek egyenlőségének értékét. A szabadság eszméje alapján a vélemények korlátok nélküli kifejtése, a méltóság alapján a vélemények szükség esetén való korlátozása, míg az egyenlőség alapján egymás álláspontjának meghallgatása, közzétételének lehetősége a figyelembe veendő szempont.

Mi szolgálja elsősorban e három érdek egyidejű kielégítését? Két olyan eszköz, amelyet a szólásszabadság gyakorlása tud leginkább elősegíteni: a demokrácia és a kultúra. A lánc így válik teljessé: a szólásszabadság működőképessé teszi a demokráciát, ami előmozdítja azt, hogy szabadon, méltóságunkat védelem alatt tudva, egyenlőként az egyenlők között élhessük életünket.

De hogy jön ide a kultúra? Több indokot is hozhatok erre. Akadnak olyan országok, ahol a szólásszabadság önmaga is kulturális ikon, a szabadság és az autonómia büszke jelképe – ilyen az Egyesült Államok. Máshol is igaz, hogy a szólásszabadsághoz

való viszonyulás elárulja azt, hogy az egyes döntéshozók – bíróságok, alkotmánybírók, jogalkotók stb. – milyen irányt kívánnak szabni a jövőnek, hogyan képzelik el a közvélemény kívánatos állapotát. Így érzékelhető a szólásszabadság közvetlen kulturális jellege. A közvetetten megnyilvánuló azonban legalább ilyen fontos: a szólásszabadság gyakorlása és a média helyzete ugyanis kendőzetlenül árulkodik egy ország közéleti kultúrájának állapotáról, és így végső soron elsőrangú fokmérője mindezen közállapotainknak.

De mindezek ellenére sem feledkezhetünk el arról, hogy a szólásszabadság két-féle, egymással még csak köszönőviszonyban sem igen lévő értelmezése létezik. Az egyik ezek közül a tisztán jogi megközelítés. Az elméletet művelő jogászok ugyanis alighanem egy képzeltek, a média világában divatos kifejezéssel élve: virtuális birodalomban élnek, ahol homályos könyvtári olvasószobák mélyén, jobbára egymásnak írt tanulmányaik hasábjain megengedhetik maguknak az alkotmányos, mi több, az etikus gondolkodás luxusát. Egy olyan világ ez, ahol a liberalizmus, az erkölcs, a tradíció vagy a szabadság nem szitokszavak, de nem is ájult, feltétel nélküli csodálat tárgyai. Csupán azok, amiknek lenniük kell: a harmonikus társadalmi együttélés és az egyén kiteljesedésének segédeszközei.

A szólásszabadság másik jelentése pusztán publicisztikai fogás, a napi vitákban üres szólamként hangoztatott érv, amelyet ellenfelére lesújtó pörölyként kíván alkalmazni az, aki úgy véli, az napi érdekét éppen ez szolgálja inkább. A közélet és a politika szférájának meghatározói végtelen cinizmussal viseltetnek a másikat, a jogász érvelés irányában. A zárt ajtó mögötti viták során az „alkotmányos” érvelés nyílt gúny tárgya, jobb esetben teljes értetlenség fogadja az alkotmánybírói határozatokra, urambocsá’ jogszabályok vagy az Alkotmány szellemére való hivatkozást. E könyv tehát vélhetően nem lesz szájuk íze szerint való, pedig becsületszavamra igyekeztem mindkét értelmezésre figyelemmel lenni – jogásként mégsem állhattam meg, hogy ne a jogi fogalom felsőbbrendűsége mellett kardoskodjak.

A szólásszabadság talán még több is, mint egy kiemelten fontos alapjog: az európai alkotmányos identitás része. Ma Európa hosszú távú jövője is nyitott kérdés, a modernkori népvándorlás hatásai, a földrész nyugati és keleti részének újbóli találkozására és szükséges harmóniájára számos feladatot adnak nekünk és az utánunk jövőknek. A dániai Mohamed-karikatúrák – az európai szólásszabadság és az azt elfogadni képtelenek interakciójának – tragikus következményeit látva, vagy a 2005-ös londoni bombamerényletek után – ahol a szólásszabadságot azok használták saját céljaikra, akik éppen az azt lehetővé tevő európai civilizáció ellen törnek – többen a szólásszabadság szükségszerű átértékelésének, és vele Európa hanyatlásának képét festették fel.

Ha ez talán túlzásnak is tűnhet, annyi bizonyos, hogy sok dolgunk van és lesz még. Higggyük el, hogy Európa jövője, és benne Magyarország új helyének megtalálása rajtunk is, és az olyan intézményeken is múlik, mint a Pázmány Péter Katolikus Egyetem, amely otthont ad a mai rendezvénynek. Egy-két pohár pezsgővel a gyomrunkban, a terem előtt már készülődő fogadást követően talán ez is könnyebben megy majd. Köszönöm.

(A kötet szerzője, Koltay András köszöntő és köszönő gondolatai)